

Lengyel András

Kosztolányi-dubiózák

1

A *dubióza* filológiai műszó, a latin 'kétséges, kétes' jelentésű *dubiosus* melléknév származéka, sokáig csak a 'kétséges hitelű követelések' megnevezésére szolgáló kereskedelmi kifejezés volt. Ma azokat az írásokat jelölik így a textológusok, amelyeket szerzőjük nem szignált, azaz nyitva hagyta az olvasók előtt a kérdést, hogy ki is a szerző, az írás tényleges alkotója azonban *valamiképpen* mégis azonosítható. Ám a *valószínűség*, amely így elérhető, soha nem a teljes *bizonyosság*: ezt a kicsi kételyt, bizonytalanságot jelöli – óvatosságra intve – a *dubióza* minősítés. Különösen sok ilyen írása van azoknak, akik újságíróként is dolgoztak, s a régi hírlapírói gyakorlat szerint írásaikat csak ritkán, meghatározott esetekben jelölték meg nevükkel, álnévükkel vagy szignójukkal. Ilyen esetekben tényként kezelendő, hogy a névtelen írások mögött egy jól körülhatárolható kör, a szerkesztőség tagjai állnak, a cikkeket valaki közülük írta, de a kutatás mérlegelésre kényszerül, hogy végül is melyik cikket ki írta. Olyan író-újságírónak, mint a szegedi Móra Ferencnek vagy Juhász Gyulának az életműve pl. nagy százalékban névtelen írásokban van főlhalmozva. (Szerencsére, esetükben akadtak jó szemű, szorgos kutatók, akik az azonosítást jórészt elvégezték. Móra írásait Vajda László, Juhászéit Péter László s munkaközössége: Ilia Mihály és Grezsa Ferenc azonosította. Juhász Gyula termése szerepel is a kritikai kiadás megfelelő kötetében, Péter László pedig módszertani cikket írt a költő névtelen cikkeinek azonosításáról [*Kilenc írás Juhász Gyuláról*. Békéscsaba, 1983]). A jelenség persze egyáltalán nem csak szegedi; a fővárosi, budapesti újságírókat ugyanúgy jellemzi ez, mint Juhász Gyulákat.

Ilyen, neve föltüntetése nélkül is sokat publikáló újságíró-író volt egyebek közt Kosztolányi Dezső is: a nevével jegyzett sok-sok írása, amelyeket a Réz Pál gondozta életműsorozat ad közre, az életművet illetően – némi túlzással szólva – csak a jéghegy csúcsa. Kosztolányi ugyanis egész felnőtt életében újságíró volt, szerződötett munkatársként szerkesztőségekben dolgozott, rá is vonatkoztak az újságíróélet szokásai és szabályai. Ingyen ő sem kapott fizetést. 1907-ben már egy jelentős nagy lap, a *Budapesti Napló* szerződötett belmunkatársa volt, majd a *Világé* (s azzal részben párhuzamosan az *A Hété*), később 1917 és 1919 közt a *Pesti Naplóé*, majd újabb pár évre az *Új Nemzedéké*, s végül a *Pesti Hírlapé*. S ha nem is haláláig, de kb. a húszas évek közepéig mindenképpen, nap mint nap végezte a szokásos újságírómunkát. Működése nem korlátozódott, mert nem korlátozódhatott pusztán az irodalmias formák (pl. tárca, írói jegyzet) művelésére. Ez a jegyzetlenül publikált, minden jel szerint igen nagy szövegtörzs (számításom szerint kb. 2500–3000 írás) azonban mindmáig azonosítatlan, s e hiány nemcsak azért jelent problémát, mert így csonkán ismerjük az életművet, de azért is, mert így éppen az a szöveg típus maradt számunkra ismeretlen, amely a költőből prózáiról „csinált”, s amelynek írásrutinja és tapasztalatai nélkül a prózáiról vagy nem is jelentkezett volna, vagy egészen másféle karakterű lett volna. (S akkor még nem is szóltunk az *Új Nemzedék*ben megjelent, a maguk idejében nagy figyelmet, sőt botrányt keltett névtelen cikkekről, amelyek – bár

létük tagadhatatlan – a szakma előtt lényegében máig rejtve maradtak, sőt misztifikálódtak.) Az életmű e nagymérvű föltáratlansága elsősorban az irodalomtörténet-írás „sara”, s kétségkívül minősíti a Kosztolányi-kutatókat, de árulkodik a sajtótörténeti kutatások elhanyagoltságáról is. Az irodalomtörténészek dolga is egyszerűbb lenne ugyanis, ha a sajtótörténet-írás már elvégezte volna a maga feladatát, s monográfiák sorában tárta volna föl a jelentős, nagy lapok belső viszonyait, egész történetét – ám ez az empirikus munka, sajnos, gyakorlatilag elmaradt. (Még az akadémiai sajtótörténeti összefoglalás is elakadt az 1890-es évek elejének bemutatásánál. A későbbi, 20. századi lapokról pedig már csak népszerűsítő célzatú vázlatos áttekintések vannak.)

Most, ha minden igaz, Veres András irányításával végre megindulnak a Kosztolányi kritikai kiadás gyűjtő- és föltáromunkálatai. E munka persze, optimális esetben is, hosszú ideig eltart majd, s eredményei csak sokára érnek be. De valószínűsíthető, hogy e munka már menet közben is a kutatás megélénkülését vonja maga után, mivel egy ilyen editio elkészítéséhez rengeteg előzetes filológiai munkát el kell végezni. S az egyik ilyen megkerülhetetlen teendő bizonyosan a névtelen írások azonosítása lesz: enélkül kritikai kiadás elképzelhetetlen.

Jelen szövegközlés ezt a föltárási-azonosító munkát kívánja elősegíteni néhány „új” szöveg hozzáférhetővé tételével. Az alábbiakban közreadott, eredetileg névtelen és szignó nélküli írásokat ugyanis én a Kosztolányiéknak tartom. Nem Kosztolányi szövegei után nyomozva akadtam rájuk, de a *Pesti Napló* Hatvany Lajos nevével összekapcsolódó szakaszát (1917–1919) vizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy ezeknek a szerzője csakis Kosztolányi Dezső lehet. A lap anyagának módszeres átvizsgálása közben ugyanis föl kellett figyelmem bizonyos – névtelen – szövegekre, s így automatikusan adódott a kérdés, ki vagy kik írták ezeket? Mivel a lap munkatársi gárdája rekonstruálható volt, a névvel, szignóval jelzett írások pedig megmutatják, hogy a szerkesztőség egyes tagjai *hogyan* írtak, szövegalkításukra mi a jellemző – a névtelen írások azonosításához vannak kontrollszövegeink. Stílussajátosságok alapján az elvileg lehetséges szerzők többségét ki lehet zárni, azaz eldönthető, hogy egy adott írást kik *nem* írhattak, ugyanakkor az is tisztázható, hogy a szóban forgó írás sajátosságai kire utalnak, kinek a szerzőségét valószínűsítik. Ha ezt a kettős – kizáró s beható – azonosítást valami külső, tárgyi, tematikai vagy egyéb adat is megerősíti, a valószínűség még nagyobb.

2

E ponton természetesen számot kell adnom arról, hogy ez időben szerintem *mik* a Kosztolányi-cikkek stíláriis jellemzői? A válasz erre a kérdésre nem egyszerű, nincsenek abszolút biztos kritériumok, s – meg kell vallani – a szakember is előbb érzi meg, intuitív alapon, hogy Kosztolányi-e egyik vagy másik írás, mint ahogy erről formalizált kritériumokban számot tudna adni. Tetszik vagy sem, az azonosításban mindig van egy utólagos racionalizáció is, a sejtés „ésszerű” indoklása. Az azonosító eljárás mégsem teljesen irracionális, vannak megragadható elemek.

De – ismételjük meg a kérdést – mik ezek? Úgy vélem, mindenekelőtt a rövid, tömör megfogalmazás; kollégái, még Karinthy is, általában relatíve hosszabban, kevésbé ökonomikusan mondják el mondanivalójukat. Az is jellemző, hogy aktualitásokból indul ki (mint az újságírók általában), de nem a nagypolitika eseménytörténete érdekli igazán (mint pl. Feleky Gézát vagy akár Hatvany Lajost), nem azt beszéli el, még ha ez, mint kiindulópont és kontextus ott is van írásaiban. Igazában a hétköznapi élet apró fejleményei, a mikrotörténetek kötik le figyelmét. Jellemző, hogy ezeket veszi észre, mondja el, ezekből von le általánosabb érvényű következtetéseket – az úgynevezett nagy dolgok helyett rendre a kicsikre fókuszál. Az jellemző rá, amit egy időközeli, 1920-as cikkében

(Rákosi Jenő) az „irodalmi forradalmár” jellemzésére maga hoz föl: „tágítja a formákat, hogy az egyéniség minden szeszélye beleférjen, a friss észrevevések rabja, érzékekkel élő és érzékekre ható, s nem ahhoz a valósághoz húz, melyet maga előtt lát, de melyet magában érez, tehát szertelen, bátor és kósza is” (*Egy ég alatt*. Bp. 1977. 6.). S föltűnő, bár az előbbi jellemzésben implicite már benne rejlik képzeletgazdagsága, nyelvi szabotossága is. Amikor „direkt” politikáról ír (márpedig a vezércikkekben többnyire erre kellett vállalkoznia), a nagy dolgokat is a kicsikkel hozza összefüggésbe, a kicsikkel jellemzi. Szövegei mondattanilag mindig világos szerkezetűek, de korántsem egyszerűek: kedveli a magyarázó mellékmondatokat, ezekben fejt ki, részletezi a főmondat állítását. Szóválasztásaiban föltűnő a jelzők „színessége”; a jelzők és a jelzett szavak összekapcsolása gyakran egy-egy szín-névvel történik (pl. *piros gyász*). Ez a „színesség” jellegzetes, már-már azonosító erejű vonása.

Föltűnő, hogy a Kosztolányi-cikk a szó szokásos értelmében nem eszme- és tételhirdető, nem valamely politikai tan kifejtése vagy képviselete jellemzi, hanem inkább apróságokból kiinduló, jelenségleíró és -értelmező: végső soron érzület- és tapasztalatkövetítő. Nem liberális vagy antiliberális, nem radikális vagy konzervatív, hanem inkább a saját tapasztalatait, megfigyeléseit szóba öntő, verbalizáló magánember, aki a külső eseményekkel találkozáskor azokat megfogalmazza, értelmezi, belőlük következtetéseket von le. Az alaktalan, a még nem verbalizáltat teszi át szóvá, szöveggé. S amit ír, az mindig képzeletgazdag és érdekes, tehát egyéni, jóllehet az az érzület vagy álláspont, amely így kifejeződik, nem föltétlenül élvez tökéletes egyetértést valamennyi lehetséges olvasója részéről. Ám szövege ilyenkor is „hat”. A megírt tárgy viszont – azonosítási lehetőségként – igen kevésbé jellemzi ezeket a szövegeket, azonosításra így nem is alkalmas, hiszen Kosztolányi, újságírói penzumként, bármit meg tudott írni. S az azonosítás szempontjából nem is annyira az irányultság a jellemző e szövegekre, mint inkább az, amivel s ahogy ezt az aktuális irányultságot kifejezni képes – azaz nyelvi eszközei, „fogásai”.

3

A most közreadandó írások egyik része, úgy vélhetnénk legalábbis, idegen Kosztolányitól, hiszen vezércikkek. Mi szól velük kapcsolatban Kosztolányi szerzősége mellett? Szini Gyulának egyik, a *Pesti Napló* szerkesztőségét bemutató cikke, amely a budapesti újságírók egyesületének 1918. évi évkönyvében jelent meg, a lap vezércikkíróiként Lakatos Lászlót, Lengyel Gézát és Feleky Gézát említi meg. A jelzett vezércikkek közül (mert azért ilyenek is voltak) tudjuk, hogy a laptulajdonos-főszerkesztő, maga Hatvany Lajos is írt vezércikket, méghozzá viszonylag gyakran. Bizonyosra vehető, hogy a most újraközlendő vezércikkeket a fölsoroltak egyike sem írhatta: mindannyian másként írtak, észjárásuk, mondatfűzésük, sőt még jellegzetes szavaik is mások voltak. Előfordult olykor, igaz, nagyon ritkán, hogy külső szerző is írt egy-egy névvel jegyzett vezércikket a lapba, így pl. Károlyi Mihály, akinek a politikai törekvéseit a Napló a maga eszközeivel népszerűsítette, támogatta. Ezek a szerzők azonban aligha írtak névtelenül, hiszen szerepeltetésük lényege éppen a „nevükben” rejlett. Amit pl. Károlyi Mihály megírt, azt más is megírhatta volna, de cikkének a neve adta meg a súlyát, hisz az egy pártvezér megnyilatkozása volt. Úgy vélem, az *írásmód* – a tárgy bármennyire politikai is – e szóban forgó cikkeken rendre Kosztolányira vall. Ennek föltevése, ha összevetjük őket a Kosztolányi által ugyanebben a periódusban írott, s névvel vagy szignóval jegyzett *Őszintén szólva* rovatának jegyzeteivel, vagy más, szintén jegyzett cikkeivel, mindenképpen plauzibilisnek látszik. Ám ne tagadjuk, fölvethető a kérdés, „gyanúsítható”-e egyáltalán az „apolitikus” Kosztolányi politikai cikkek írásával? A válasz egyértelműen igen. Kosztolányiné könyvéből tudjuk, hogy Kosztolányi nemcsak írt vezércikkeket, de éppen

azokat a vezércikkeket írta ő a háború alatt, amelyek különösen nehéz, kényes kérdéseket taglaltak (Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. Bp. 2004. 299–300., vö. még 212., 216.). Maga Kosztolányi pedig egyik névvel jegyzett cikkében (*Kedves cenzor*. 1918. okt. 29.) azt írja, megszólítván „leghívebb” olvasóját, a cenzort, hogy: „Törölted vagy háromszáz vezércikkemet, száz egyéb cikkemet, nem egy versemet és elbeszélésemet is” (*Füst*. Bp. 1970. 486.). S bár ez a szám, ti. a háromszáz törölt vezércikk, alighanem célzatos túlzás, a lényeg, hogy ti. Kosztolányi írt vezércikkeket, igaz. S az is kétségtelen, hogy még a névvel vállalt *Őszintén szólva* rovat cikkei is olvashatók politikai értelmezéssel. Az egyik ilyen, névvel jegyzett, cikke expressis verbis ki is mondja, hogy a politikai eshetőségek mérlegelése nagyon is hozzátartozott szerkesztőségi munkájához (vö. *Füst*, i. m. 406.) – ahogy végső soron barátja s kollégája, Karinthy is „politikus” volt ez időben. Mindezeket túl fölmerülhet természetesen még az a kérdés is, hogy e vezércikkeket vajon nem olyan valaki írta-e, akiről eddig nem történt említés, de elvileg írhatott ilyen cikkeket – mint pl. maga Karinthy is? Hogy Karinthy esetleg maga is írt ez időben vezércikkeket a *Pesti Napló*ba, nem tartom kizártnak. A szóban forgó írásokat azonban bizonyosan nem ő írta: egy olyan erős íróegyéniesség, mint ő, „elárulná” magát, fölismerhető lenne.

Természetesen egyszerűbb a helyzet, ha a stílussajátosságok mellett konkrét „külső” adat is igazolja a szerzőséget. Esetünkben ilyenre is van példa. Kosztolányi 1918-ban több írásban is beszámolt a neves német színész, Moissi budapesti föllépéseiről. Ezeket az egyébként rövidke írásait szignálta is, szerzősége tehát kétségtelen. Az egyik ilyen cikkében (kötetben: *Színházi esték*, 2. köt. Bp. 1978. 453.) visszautal korábbi, Moissival folytatott beszélgetésére, s ez az utalás perdöntő. Egy nappal előbb ugyanis, névtelenül, megjelent a *Pesti Napló*ban egy Moissival készített interjú, amelynek írássajátosságai amúgy is Kosztolányira vallanak. Az e tárgykörben született szignált színikritikák s a beszélgetésre való explicit hivatkozás együtt kétségtelenné teszik, hogy ezt az interjút – bár névtelenül jelent meg – szintén Kosztolányi készítette.

4

Mely írásokat tartom a Kosztolányiéinak? Valamennyi névtelen írás azonosítására most természetesen nem vállalkozhatom, ez további munkát igényelne. Azok közül azonban, amelyeket – valamilyen okból – közelebről is szemügyre vettem, a következőket vélem Kosztolányi tollából származóknak:

1. Piros gyász = 1917. jún. 15. 1.
2. Korhely hétfő = 1917. jún. 19. 1–2.
3. A stockholmi csók = 1917. júl. 5. 1.
4. A béke reklámja = 1917. júl. 12. 1–2.
5. A német költők hallgatnak = 1917. aug. 9. 9.
6. Magyarország amputálása = 1917. aug. 11. 1–2.
7. Sárga-fehér = 1917. szept. 25. 1.
8. Két csatakép = 1917. okt. 26. 1.
9. A Luigi Cadorna [Gabriele d’Annunzio versének fordítása] = 1917. nov. 9. 6.
10. D’Annunzio – hadifogoly? = 1917. nov. 21. 10.
11. Ki a forradalmár? = 1918. jan. 18. 1.
12. Tapintat? = 1918. márc. 16. 1.
13. Kártya = 1918. ápr. 7. 1–2.
14. Az allegóriák kora = 1918. máj. 26. 1–2.
15. Moissi-nál. Látogatás a művésznél. = 1918. jún. 18. 11.
16. Öt süketnéma nap = 1918. jún. 28. 11.
17. A kritika = 1918. jún. 29. 6.

Ezek az írások, stílári szempontról, megítélésem szerint egyértelműen Kosztolányira vallanak. Egyike-másika ráadásul tematikailag is hozzákapcsolható. Így a 9. és 10. sz., D'Annunzioval kapcsolatos szövegek szorosan beletartoznak abba a sorba, amelyet az olasz íróról írott cikkei alkotnak. Mi több, a versfordítás alapja egy Corriera della Sera-ban megjelent költemény volt, márpedig magától Kosztolányitól tudjuk, hogy ennek az olasz lapnak ekkoriban rendszeres olvasója volt (vö. *Füst*, i.m. 487.). A 13. sz. írás, a *Kártya* Kosztolányi ismert szenvedélyének a tárgyasulása, könyve is van e témakörben. Az 5. sz. írás az antipolitikai érzület jelentkezésének, a megidézett költők magatartása pedig saját beállítódása visszaigazolásának tekinthető. A 14. sz. írásról, más összefüggésben, már szóltam, stb. A 12. sz. írás nagy truvája, hogy tudniillik a háborút „tapintatlanság”-ként kezeli, jellegzetes kosztolányis észjárás. S az az ötlet is, hogy háborús időkben valaki Tompa Mihályról, pontosabban egy vele kapcsolatos eseményről írjon vezércikket, Kosztolányi szerzőségére utal. Ez a 14. sz. írás (*Az allegóriák kora*) ráadásul párja a névvel jegyzett *Allegóriának* (*Füst*, i.m. 474–476.). S a 17. sz. (*A kritika*) párja is megvan, a már említett *Kedves cenzor* (*Füst*, i. m. 486–487.), amely nemcsak tematikailag tartozik vele össze, de beállítódását tekintve is. Az ilyesféle összekapcsolódások számbavétele folytatható lenne, döntőnek azonban minden esetben a szóbanforgó írás megalkotottságának módját tartom.

5

Végezetül még valamiről. Fölmerülhet a kérdés, milyen kép kerekedik ki ezekből az írásokból a publicista Kosztolányiról? A válasz külön tanulmányt igényelne – s érdemelne. Annyi azonban módszeres elemzés nélkül, pusztán az első benyomásokra hagyatkozva, is máris elmondható: Kosztolányi vezércikkíróként igazodott a *Pesti Napló* hivatalos vonalához, ő is a béke és a demokrácia kettős követelményének szolgálatában forgatta tollát (különösen a békevágy erős e cikkekben), de a közös törekvést egyéni, rá jellemző módon képviselte. S ez nemcsak stílári kérdés nála: politikai hangsúlyai egyéniek. A lap vonalától való egyéni eltéréseknél mindazonáltal fontosabb annak fölismerése, hogy Kosztolányi – bár bizonyos politikaellenesség már némelyik itteni írásában is érzékelhető – egyáltalán nem mozgott idegenül a politikai témák közegeiben. A közkeletű vélekedések ellenében is állítható: volt érzéke a politikához. Ezt nemcsak olyan előreljelzései mutatják, mint az ország területi megcsonkításának megsejtése, de témakezelésének módja és érvelése is. Nem itt a helye annak a kérdésnek a tárgyalása, hogy milyen viszonyban vannak ezek az írások az *Új Nemzedék*-periódus írásaival, de talán itt sem fölösleges megjegyezni, hogy a két lap irányának éles szembenállása ellenére van átjárás az ekkori írások és a későbbiek között. Kosztolányi 1919. őszi váltása tehát korántsem olyan éles, mint hinni szokás.

A cikkek gondolkodástörténeti elemzése természetesen csak majd a teljes anyag ismeretében lesz elvégezhető.

Piros gyász

Egy rövidke hír: „Gróf Tisza István ma reggel Gesztről a fővárosba érkezett”. Este már láthatta a volt miniszterelnök, hogy az utcák fel vannak lobogóva, az erkélyekről, az ablakokról, a házak között kifeszített zsinórokról keskeny vagy széles nemzetiszínű zászlók lengenek, akárcsak a gorlicei áttörés idején. Az ő politikai arcvonala áttörését, munkapárti falanxa bekerítését és felgöngyölését örömmel üdvözli a budapesti nép, és benne az egész ország. Politikai temetésére piros ruhát ölt.

Minket, magyarokat nagyon jellemez a piros gyász. A rosszat örömmel temetjük és a halotti toron hosszúkat és nagyokat iszunk a szebb jövőre, melynek csak mégis meg kell születnie, hiszen valahogy csak kell lenni, mert úgy igazán sohase volt, hogy sehogy sem lett volna. Szomorú keleti bölcsélet, de a fukar sors rendszeren csak annyi biztosítékot nyújt számunkra, hogy más érvek híján csak erre támaszkodhatunk, és ha nincs mindig alkalmunk rajongó muzsikával köszönteni azt, ami van, lármás halotti gonggal búcsúztatjuk azt, ami volt. A káröröm a szegények öröme. El kell ismerni, hogy a lobogódísz részint azoknak szól, akik elmentek. A távozó miniszterelnök nem minden ok nélkül vonatkoztatja magára a zászlókat, melyeket csak most tudott megkapni a nemzetől, mikor végre letett az erőszakról és eltávozott. Szóval részint a hamvába vált múlté ez az ünneplés, de részint a jelené is, mely szilárd formát öltött, és részint, a legnagyobb részben, a jövődé, melyet még nem ismerünk. Abban bizakodunk ma leginkább.

Az új kormány megalakult. A zászlós fővárost egy másik ember is figyelmesen nézi: gróf Esterházy Móric, az új miniszterelnök, ki sok bécsi ide-oda utazgatás után, nem közönséges és nem minden gondtól mentes küzdelem által szervezte meg a kabinetjét. A király ma délután elfogadta a kabinetalakításra vonatkozó előterjesztését, és az új kormány kinevezése legközelebb megjelenik a hivatalos lapban is. Bécsből már vissza is jött a miniszterelnök, hogy holnap a kormány többi tagjával együtt letegye az esküt a király kezébe, a budai Várban. Ismerjük az új kormány teljes névsorát. Találunk ebben a listában olyan neveket is, melyek teljes bizalommal töltenek el bennünket és végletekig csigázzák érdeklődésünket. Bár sok miniszter neve mellett olvassuk az „ideiglenes” szót, higgyük el, hogy a megoldás nem sikertelen, és most már egyesült erővel, oroszlánbátorsággal látnak az új, népi magyarság megalapozásához. Kell, hogy az újonnan érkezők nemes, történelmi lámpalázzal fogadják az ünneplést, kell, hogy érezzék a küldetésüknek nemcsak a díszét, de roppant mázsasúlyát is, kell, hogy tudatában legyenek, a felelősségüknek, annak, hogy a régi kormány mulasztását és bűnét is vállalják, mint ifjúkori adósságot és betegséget, s az „éljen”-eken keresztül kell, hogy hallják az ágyúk, a gépfegyverek, a puskák szörnyűsége hangversenyét is. Mert még mindig háború van. Ezt bizony nem tudja elfelejteni sem az ünneplő tömeg, sem az ország, és nekik sem szabad elfelejteniök. Addig nem lesz ünnep a világon, míg meg nem kötik a békét.

Arra van hivatva az új kormány, hogy a magyar népnek kivezető kalauza legyen a kénköves, sötét pokolból, a háborúból. Minden kötelessége előtt ez a kötelessége. Felajzott érdeklődéssel várjuk belpolitikai újításait, de ma a belpolitika annyira össze van szövefonva, a kívül történő óriási és egyre hangsúlyozottabb eseményekkel, hogy valójában itt is csak egy egységes, békés külpolitikát kell megalapoznia. Más minden csak program és írott malaszt. Tanúi voltunk egy példátlanul hosszú válságnak, egy kínos és görcsös vajúdásnak, közvetlen közelből szemléltük, hogy született meg – pártklubokban, éttermekben, vendéglők halljában – az új kormány, holott az, amit a nép kívánt, igen egyszerű és két szóban foglalható össze. Ez a két szó: *béke* és *választójog*. Hogy a hivatalos politikában ez nem szökken mindjárt formába, az érthető. Ebből a tényből azonban azt a tanulságot vontuk le, hogy túl ezen a politikán még mindig van egy másik, egyszerű politika is, az, melyet a szív csinál, a nép politikája, mely paraszti közvetlenséggel kiáltja ki igazán, és ennek a kormánynak is a nép szózatában kell keresni a megújhodást. Igazán csak a választási urnáknál születik meg az új kor.

A zászlók, melyeket most felénk lenget a júniusi szél, nagy részben ennek a jövődének szólnak. Holnap reggel hozzánk érkezik a király. Bizonyára ő is hosszan és boldogan nézi a lobogókat, amint a budai Várba kanyarodik az autója. A nép a béke királyát éljenzi benne, kinek semmi része sincs ebben az emberevő háborúban, melyet véres örökségül kapott, és éjjel-nappal azon fáradozik, hogy valahogy kivigyen bennünket belőle. De

azokat is ünnepeljük holnap, kik távolmaradtak, a férfiakat, kik redőbe vont homlokkal egyelőre félreálltak, és erejüket új harcokra tartogatják. Végzetes napokat élünk 1917 nyarán. Az ellenség fondorlatai még mindig nem értek véget, a háború még mindig dühöng, új és új meglepetések tanúi leszünk. Vajha a király igaz és jó munkásokat találna az új emberekben, fegyvertársakat a békéhez.

Íme az érzésünket és a gondolatunkat ebben a pár szóban foglalhatjuk össze. Nevetve temetünk, pirossal gyászoljuk azokat, akik elmentek, és aggódó figyelemmel nézzük a jelent és a jövőt, azokat, akik jönnek.

Pesti Napló 1917. június 15.

A béke reklámja

Ma arról beszéltek a képviselőházban, amiről a családi otthonokban, a kaszárnyákban, a lövészárokból folyik a szó: a békéről. Jobb- és balpárt kezdet adott egymásnak, kölcsönösen elismerve, hogy a béke a legfőbb jó, és a háború a legfőbb rossz. Érdemes ezt följegyezni? Egy gyülekezet elfogadja ezt az igazságot, hogy a nappal világos és az éjszaka fekete. Nekünk mégis élmény a megállapítás, mert nem is régen azt állították a nyilvánosság előtt, hogy nappal sötét van, az éjjel pedig tündökletes fény, azt bizonyították, hogy a béke csúnya, kárhozatos, rothadt és a háború szép, magasztos, edző.

Nevezetesen tartjuk tehát a vélemények megegyezését és azt a jelenséget, hogy ma már a háborús szónokok kérnek szót félreértett és egyesek által talán el is csavart kijelentésük magyarázására, valamint egykor, a háború első dermesztő éveiben a békeszónokok voltak kénytelenek ezt-azt hozzáfűzni emberbaráti megjegyzésükhöz. Gróf *Károlyi Mihály* pedig, ki elejétől fogva a fehér zászlóra szegezte bátor szemét, nyíltan kijelentette: a békét nem elég titokban akarni, de harcolni, küzdeni, verekedni is kell érte. Három évig mindenki karddal próbálta meg ezt, de ma, hogy ezáltal mindjobban eltávolodott, más fegyvert kell keresnünk, mint a kard, a nemzetközi megértést. Ezt pedig minden kimondott békeigével előmozdítjuk.

A békének igenis reklámra van szüksége. Ne nézzük le a szavakat és ne féljünk tőlük. Tévedés azt hinni, hogy az ellenség talán az egységünk megrokkadását olvashatja ki belőlük, akkor, mikor ügyis nyílt titok, hogy az egész világ békéért liheg, és a francia kamarában szenvedelmes jelenetek játszódnak le a gyilkos tábornokok miatt, az olasz parlamentben egyesek már követelik az azonnali békekötést, az orosz kisebbség tüntet az új offenzíva ellen, a német birodalmi gyűlésen pedig egy német képviselő a kancellárt teszi felelőssé a háború hosszú voltaért.

A békevágy hangoztatásával nem az ügyünknek ártunk, de a háborúnak, egyes-egyedül ennek az intézményes szörnyűségnek. Ezt pedig minden alkalommal meg kell tenni, habozás nélkül. Hiszen évekig ki sem volt szabad ejtenünk szánkban a béke szavát, csak süketnéma jelekkel mondhattuk el, le sem volt szabad írni, csak titkos betűkkel, az emberiség pedig a szellemi szolgaság ideje alatt valósággal agyalágyulttá vált. Eddig annyi megtévesztő kotyvalék satnyította és rontotta a testét, hogy ma világszerte reklámcédulákat kellene nyomtatni a béke mellett, melyben fel lenne dicsérve, mint egy jogtalanul rágalmozott iparcikk: „Tessék megpróbálni... A béke elsőrangú... Nem szédélgés...”

Annak idején a háborúnak is reklámot vertek, síppal, dobbal, pálinkával, virággal, beszédekkel és mérgezett cikkekkel. Meg kellett fordítani az emberek természetes gondolkodását és nemes életösztönét az ellenkező irányba. Ezért lett a fehér fekete és a fekete fehér. A háború első napjaiban például felküldtünk a cenzúrának egy svéd elbeszélést,

melynek a hőse egy sebesült. Akkoriban maga a szó is idegen volt: „sebesült”. A munkapárti cenzúra az ártatlan elbeszélés közlését betiltotta azzal a megokolással, hogy közönséget – főképp az anyákat – kissé felizgatná. Szóval körülbelül azt akarták elhitetni, hogy háborúban sebesültek egyáltalában nincsenek, halottakról nem is szólva, ami – mint láttuk – legalábbis túlzás. Később, mikor a központi hatalmak már régen előálltak becsületes békeajánlatukkal, és mikor királyunk már nyíltan átkiáltotta a világnak, hogy békét akar, ugyanaz a cenzúra törölte a *Pesti Napló* plakátjairól a béke galambját, és megsütötte a maga munkapárti konyháján, pecsenyének. Szívós, hosszú és következetes volt a háború reklámja, amiből az következik, hogy a béke reklámjának is annak kell lennie, és sok időbe tart, míg a megbolygatott rendet helyreállítjuk. De a mi munkánk szebb, mert a béke mégiscsak a természetes állapot. *Hindenburg*, aki hadvezérnek elsőrangú, de bölcselőnek bizonyára nem egészen szakember, a nagy stratégia – akit hogy mennyire szeretünk, csak az láthatná, aki igazán a lelkünk mélyébe néz, valaha a háborút *Normalzustand*-nak nevezte, és ebben az egyben talán még ő is tévedett, aki sohasem téved. Szerény hitünk szerint az a természetes állapot, hogy lábán érjen meg a gabona és az emberek őszán haljanak meg. Mellettünk van a természet. A béke reklámcédulái, a fák levelei is, melyek minden évben új életet lehelnek, a béke reklámlámpái a nap és a mennyboltozaton reszkető csillagok is.

Anglia fontos kinyilatkoztatást tesz, mégpedig igen számottevő sajtószervben, a *Westminster Gazette*-ben, mely *Asquith*-ékhez és *Lloyd George*-ékhoz egyformán közel áll. Még a szikár és epés Albion is felcsap a béke kikiáltójának. A fent nevezett cikkben leplezetlenül üdvözlí a német demokratikus átalakulást, és hozzáfűzi, hogy a szabad német néppel – melynek egykor a megsemmisítését tűzte ki céljául – már szívesen és olcsóbban tárgyalna, feltéve, hogy az átalakulás az ínye szerint történik. Németország most átalakul, át kell alakulnia, mert a történelmi szükségesség kívánja, nem az angol politika. Diktálni nem is enged magának. De meg kell látni az újságcikk sorai közt, hogy tétován és határozatlanul egy kéz mozog felénk. Anglia nyújtja a kezét. Ezen a kézen még szigetelő kaucsukkesztyű van, nehogy áthatoljon rajta villanyos akaratunk, és szögek is, hogy esetleg húsunkba szúrja. Békejobb? Nem, egyelőre még Anglia bal keze. Mindegy, észre kell venni. Holnap, talán, ha látja, hogy bal kézzel nem lehet kezét fogni, épp ily tétován és határozatlan tapogatással a jobbját is ideadja.

Pesti Napló 1917. július 12.

Korhely hétfő

A politikai asztalbontás megtörtént. Azok, kik a lakomás asztalnál ültek, felkerekedtek és eldobták a havannák csonkját. Künn dereng a láthatár, egyesek azt mondják, hogy szürkül, mások, hogy hajnalodik. Egy szebb jövő hajnala? Bár az lenne. Egyelőre csak azt tudják a mulatók is, hogy a kárlátónak vége, a pezsgő gyöngye szét pattant, a mámor elpárolgott, és helyette hamuszín bizonytalanság ereszkedik le. Annyit ünnepeltünk és pohárköszöntöttünk ezeken a heteken, hogy most, mikor munkába kell állnunk, zsigbadtak a tagjaink, a fej hideg borogatásra, a kilumpolt gyomor korhelylevesre vágyik. A dinomdánom után nem tagadhatunk le némi csömört. Eddig egy nagy-nagy politikai vasárnap volt. Most kezdődnek a hétköznapok, a szürkék, a dolgozók, a fáradalmasak, az új élet, mely épp oly bizonytalan, mint a régi rossz, egy hét, melynek első napja a korhely hétfő, a *blaue Montag*.

Benne van az emberi természetben, hogy minden vágy beteljesülése után levertséget érez, még akkor is, ha az, amit kíván, hiánytalanul válik valóvá, és minden ízében tár-

gyiasul. A vágy mindig tökéletesebb, ingerlőbb, egészségesebb annál, amit kapunk helyette. Különösen áll ez a lélektani törvény a politikára, mely a leglégiésebb eszméket a legdurvább eszközökkel testesíti meg. Itt senki sem várhat egészen tökéletest. Hiszen az eszmék fullajtárjai is emberek, kiknek egyéni becsvágyuk és gyomruk van. Ellenben az új rendszer néhány jelenetre már most is azt a hitet érleli meg bennünk, hogy a főispáni és államtitkári tülekedők egyenesen gyomortágulásban szenvednek. Egy szebb világot vártunk, s sok tekintetben a régít kaptuk vissza, más, talán javított kiadásban, más, de nagyon hasonló tényezőkkel, és immár minden reményünk abban a pár kiváló kormányerőben van, mely rátermettségével biztosítékot nyújt, hogy talán mégsem az történik, amit az éhesek és kicsinyek akarnak. A békéről álmodoztunk, de erről egyetlen szó sem hallik. Egységesen és hatalmasan foglaltuk össze, egy érzésben és egy gondolatban a választójogról vallott hitünket, de ismét azt rebesgetik, hogy az új kormány kompromisszumra készül, és bőségszarujában csonka választójogot hoz. Csütörtökön majd farkasszemet néz haladó kormánypárt és a maradi munkapárti ellenzék, mely jó előre nehézséget óhajt támasztani a kormánynak és az indemnitást nem akarja megszavazni hat hónapra, csak négyre, illetve háromra. Az új kormányelnök az előzetes tanácskozáson, türelmét veszítve, azt jegyezte meg, hogy ő akár kéthetenként is kérheti az indemnitást. Ideges a miniszterelnök. Idegessége pedig ragadós, s be kell vallanunk, hogy mi is kissé idegesek vagyunk.

A változás öröme után egyre jobban elhatalmasodik rajtunk a korhely hétfő hangulata. Ausztriában ismét megbukott a kormány. Annak idején törhetetlenül küzdöttünk az osztrák alkotmányos élet helyreállításáért, és diadallal köszöntöttük a Reichsrat megnyitását, mely rövid és nem egészen dicső munkásság után beigazolta, hogy a mai formájában képtelen működni. Alig múlt el a magyar válság, ölünkbe pottyán az új osztrák válság. A mérleg két serpenyője soha se állhat egy szinten. Együttműködésről pedig szó se lehet. Hiszen az osztrák parlament mostani ülészakán a földosztó csehek jutottak szóhoz, kik, bár fegyvertársaink, országunk épsége ellen olyan merényletet terveznek, melyre talán az ellenség se gondolt. Igazán kérdéses, hogy akarjuk-e ilyenek után az úgynevezett osztrák „alkotmányos” életet. Más tereken sem látunk biztató jelenségeket. Csömör követte nemcsak a háborút, hanem a forradalmat is. Az orosz különbéke reménye egyre jobban elhalványodik. Londonban tajtékzó és lihegő politikusok beszélnek az operában, azt követelik, hogy torolják meg a német légitámadást. Amerika izzó lendülettel és pihenten fegyverkezik. Külpolitikusok latolgatják, vajon ellenük jön-e a spanyol hadsereg, vagy sem és mi, kik annyi csapást láttunk és álltunk már, fáradtan hallgatjuk a fejtegetésüket. Stockholmról csak a gyermekteglelkűek álmodoznak. Tudván tudjuk, hogy a háború nem a harctereken dől el, hogy minden elhulló vércsepp felesleges pazarlás, és minden kialvó élet égbekiáltó bűn, de azt kell tapasztalnunk, hogy a diplomácia is mindenütt egyformán tehetetlen, hogy egyik ember a másikra mutat, és közben a háború vidáman folyik tovább, az emberiség pedig nem ura sorsának, és gurul-gördül fel nem tartóztatható végzete felé.

Ilyen nehéz, végtelen nehéz körülmények között vállalta el a felelősséget az új kormány. Akkor, mikor nemcsak a régi bűnös rendszer bukott meg, de kicsit az egész régi és embertelen világrend is, mikor az emberiség nem új nevekre, hanem megváltókra vágyakozik, új törvénytáblákra, új tízparancsolatra, nem azokra a politikusokra, kik a meglevőt kevesebb romlottsággal folytatják, nem azokra, kik a rosszat jobban, ügyesebben és korszerűbben csinálják, de azokra, akik a jót hozzák, a békét, akár rosszul és ügyetlenül is, akik hatalmas, eddig nem látott változásokat idéznek elő ebben a túrhetetlen életben. Ha hüvelyezzük érzésünket, mely ma minden embert egyformán eltölt, ezt kapjuk eredményként. Korhely hétfője van nemcsak a magyar politikának, de az egész világnak. Mindenesetre várakozunk még. Lehet, hogy csak a hét kezdete szerencsétlen.

Végre a hét hosszú, és a hétfő után következik a kedd és a szerda is, sok-sok nap, mely talán a boldogtalan világnak és az ezerszer boldogtalan magyarságnak is nyújt olyasmit, melyben legalább egy időre megnyughatik.

Pesti Napló 1917. június 19.

A stockholmi csók

1914 nyarán az emberek sápadtan meredtek egymásra: mi történik? Akkor pedig az okosabbak, azok tudniillik, kik okosabbaknak vélték magukat, azt mondták, hogy higgyék meg kell várni az események kialakulását, aludni kell rájuk egyet vagy kettőt, vagy hármat. Azóta aludtunk, nyitott szemmel virrasztottunk egy, két, három esztendő, de ma sem látunk világosabban.

1917 nyarán az emberek ismét egymásra merednek, kérdően: mi történik? Az egykori okosak, kik mindig várásra és türelemre intettek bennünket, végképp elnémultak, és ismét felelet nélkül maradtunk. Ezen a nyáron is oly keveset tudunk, mint három évvel ezelőtt. Legföljebb azzal a bús belátással lettünk bölcsebbek, hogy a háború soha semmi célhoz nem hoz közelebb, nem állítható a világtörténelmi fejlődés szolgálatába, még csak egy kicsiny kérdést sem oldhat meg. Az sem igaz, amit eleinte hirdettek, hogy a véres erőmérkőzés edz vagy nemesít. Ami az egyéneknek a kolera, vagy egy liftszerencsétlenség, az az államoknak, a nagy egységeknek a háború. Felgyógyulnak belőle, vagy belehalnak, egyéb nem történik.

Aki szemlét tart most a világon, kénytelen erre a meggyőződésre jutni. Egymásután nyilatkoztak újra a világ katonái, vezető politikusai, békebarátai. Ijedelmes összehasonlítani ezeket az egyenetlen véleményeket és kibékíthetetlen ellentétektől teljes kijelentéseket. Mindenki a maga malmában őrölt. 1914-ben, a háború első dührohámában talán még több pontban megegyeztek, mint ma, 1917-ben. *Hindenburg* biztosnak tartja a németek és a központi hatalmak osztatlan és teljes győzelmét, *Helferich* államtitkár a bűvárnaszádok eredményes rombolására mutat, és tőlük várja a döntést, *Lloyd George* a napnál világosabbnak látja az angol diadalt, *Kerenszki* a forradalmi piros zászló alatt művelleti ugyanazt, amit imént még a cári sárga lobogó alatt vittek véghez. Erkölcstelen a háború? Hiszen a forradalom sem kevésbé erkölcstelen. Anglia annak idején megvette a háborút, de a forradalmat is lepézelte, úgy rendelte meg az orosz offenzívát, mint más egy üveg pezsgőt. Verekednek a katonák a harcvonalon, de a mögöttes országrészekben sem kisebb háborúság dúl a demokraták és arisztokraták, a béke és háború pártjai között, mindegyik esküszik a saját igazára. Még csak egyetlen kis kérdésben sem tudnak megegyezni.

Közben a stockholmi pályaudvaron elcsattant egy csók. Világtörténelmi csók, melyet a német kisebbségi szocialisták meg a munkás- és katonatanács orosz küldöttjei váltottak egymással. *Diesen kuss der ganzen Welt!* Egyesek ezt mondják: megváltó csók. Mások ezt: judási csók. Mert bizonyára sokan akadnak a német meg az orosz uszítók között is, kik majd azt vallják, hogy a kálváriáját járó német meg orosz népet éppen ezzel a csókkal árulták el a békét kereső apostolok. Azalatt, míg ez a csók elcsattant, a gépfegyverek csattogtak, a csókolódzók öccsei vagy bátyjai gyilkolták egymást. Akik ma ölelnek, azok a „szabadság” nevében teszik, az emberiség jövődjéjé érdekében és akik ölnek, azok szintén a „szabadság”, az emberiség jövődjéjé érdekében ölnek. Ölelnek vagy ölnek, de a jelszavuk azonos. Az egész világra kétségbeesés borul. Egyesek apostolokat várnak, mások pedig új hadvezéreket.

Az apostoloknak eddig sok alkalmuk volt beszélni, de jóságos szavuk, sajnos, csak frott malaszt. Három év múltán kicsit belefásultunk és belefáradtunk a szavak hallásába

és olvasásába. A lángoló világ fölött kormosan és feketén füstölögnek ezek a szavak. Nincs innen semmit se várunk. Ma már a legangyalibb békebarát is a kardban kénytelen bízni, egy soha sem látott és ismert hadvezért vár, egy katonai lángelmét, ki ezt a sohasem látott és ismert háborút valahogy befejezi.

Pesti Napló 1917. július 5.

A német költők hallgatnak

A politika ellen

A háború – mindenütt a világon – hallgatóvá tette a költőket. A rombolásnak és az ostobaságnak ez a reménytelen korszaka végre beigazolta, hogy az igazi értékeknek nincs védőszavuk a sötétség igazolására, csak azoknak a *Dichter für alle*eknek, kik a békében is eladták magukat a legelső szatócának. Nagyon érdekesnek és nevezetesnek tartjuk Hermann Hesse-nek azt a nyilatkozatát, melyet Bernből, Svájc-ból küld a *Frankfurter Zeitung*-nak. Cikkében a költők *politizálása ellen* ír, sokszor a maga nevében beszél, de úgy érezzük, hogy minden értékes német költő *gondolkozását tolmácsolja*. A háború kitörése óta a jobb német költők hallgatnak, a megtévelyedett, öreg Dehmel-t kivéve, kit a háború megtanított arra, ami: a békében nem tudott, lapos, gyenge verseket írni.

Hermann Hesse nyilatkozatának nevezetesebb részei így hangzanak:

„A legjobb költők hallgatnak. Ha egy költőt arra kérnek, hogy újra hallasson magáról, akkor ne várjanak tőle tudósítást. Semmi tudósítani valóm nincs. Soraim épp úgy jöhetnek a Szíriusz-ból, mint Bernből vagy valami pusztai szigetről.

Ilyen szigeteken élünk mi most, költők. Nem mindenki tud ágyú és napi tudósítások közt hallgatóságot szerezni a verseknek és a gondolatoknak. Ehhez járul az a tapasztalat is, amit minden becsületes ember megszerzett a háború folyamán – hogy nem akadt igazán becsületes érzület és jellem, melyet a leghalkabb nyilatkozatra meg ne támadtak volna a vezércikkek, rá ne kiáltott volna a gúny, sárba ne ráncigálták volna a tett hősei a *hazaszeretet és más események nevében*.

Tudom, hogy már nincs így, és nem érzelmes szükségéből emlékszem vissza a *példátlan beszéd és gondolat-rabságnak* erre az idejére. Ellenkezően, az a kevés szitok, amit kaptam, már nem fáj, sőt üdvös is volt, gyümölcsöket is hozott.

Többek közt azt is elértem, hogy *leszoktam a beszédre*. Mi, költők azelőtt ahelyett, hogy *padlásszobákban laktunk, kenyérhéjat ettünk és a nyárspolgárok fejére köptünk volna*, kellemes, majdnem társasági urak lettünk, kik a napi kérdésekhez hozzászóltunk, számos sikerült élcet és kedves iróniát mondtunk.

Ha valami is ösztönözne arra, hogy csak egy pillanatra is megegyezzek a nyárspolgárnak a háború istenítésére vonatkozó bárgyú és káromló prédikációjával, akkor ez az ocsúdás az, ez a csömör, ez a hirtelen elkülönülés a kötekedő *krakélek világából*, akikkel már majdnem egy gyékényen áruunk. Ez megérte, ez élmény és mélység volt – ez a megismerés, hogy nem ismertük helyzetünket, hogy csak szerepet játszottunk, hogy ártatlanságunkban olyan »*kultúra*« szolgálatába szegődtünk, melyet alapjában *megvetettünk és négerszerűnek tartottunk*.

Röviden, a »*rothadt béke*«-ből bennünk is volt valamicske. Most ez már nincs meg. És ha költészetünket és szellemi világunkat tekintem, nem borzaszt meg alacsony volta semmiképp, mert tudom: a *legjobb hallgatnak*. Pusztai szigeteken ülnek, a tömegetől és a nép haragjától sok század távolságban. Érzik, semmi értéke sincs, hogy *együtt ordítsanak a többiekkel vagy hogy védelmezzék az igazukat...*”

Pesti Napló 1917. augusztus 9.

Magyarország amputálása

„Hús cseppet, hű csehem!”

A háború negyedik évében óriási, világtörténelmi amputációról beszélnek. Eleinte nem hittük el, azt gondoltuk, hogy a fülünk cseng, vagy rémeket látunk. Akik ezt akarták, egy darabig csak jeleket adtak és suttogtak, mint a beteg mellett szokás, akit az orvosok nem szándékoznak beleavatni a titokba. Ma azonban hangosan folyik a tárgyalás. Annyira lármásan és botrányosan, hogy a szomszédból – az osztrák képviselőházból és a cseh pártklubokból – minden szó áthallatszik hozzánk. Magyarországot amputálni akarják. Már neki is gyürköztek a cseh felcserek és kuruzslók, felkötötték kötényüket, és csak a békekötés alkalmára várnak, hogy belénk merítsék a kést, a vérünket, a húsunkat vegyék, s a rokkantak országából, mely a világháború alatt számtalan fiát veszttette el, rokkant országot teremtsenek. Ne áltassuk magunkat, a cseh urak mindenre el vannak szánva. Ha simán megy, ennek az országnak a sebészei óhajtanának lenni. De ha kell, a mézárósa is.

Bizonyítékokat kívánnak? Minden héten három-négy akad. Mikor az osztrák parlament megnyílt, a cseh képviselők Szent Vencel koronájának feltündökléséről beszéltek, félre nem érthető módon követelték a magyarországi tót vármegyék hozzájuk való csatolását. Szóval a koronájukhoz szükséges gyémántokat és rubinokat Szent István magyar koronájából lopnák ki, ezek a koronatulvajok. Hovatovább fásultan olvassuk azokat a cseh pohárköszöntőket, amelyekben előre isznak a medve bőrére. De gondoltuk: *verba volant, scripta manent*. Most azonban, sajnos, egyre több az írásos bizonyíték is, a tüzes szónokok nem átalják leírni és kinyomatni, a háború kellős közepén, hogy ők és a katonáik, kik végre velünk egy hadsereg kötelékébe és parancsnoksága alá tartoznak, tulajdonképpen ellenünk, a mi országunk megcsonkításáért harcolnak. A cseh hadicél: a mi veszünk. *Bechyně*, Klofác-párti képviselő ennek az anarkianak ad kifejezést röpiratában, melyet a cseh vitézekhez intéz, a tót vármegyék elszakítása mellett izgat itten, és az élelmezési vonalon szorgoskodó hű cseheknek az új hazában ad találkát, azaz minálunk.

Nem lehet tovább ölbe tett kézzel nézni a szemünk előtt folyó cseh honfoglalást. Életek százezreivel fizettünk azért, hogy megvédelmezzük országunkat, keleten a románok, északon az oroszok ellen s most északnyugaton egy álarcos házitolvaj próbál betörni hozzánk, aki ismeri a járást és az ajtók zárait. Nyilvánvaló, hogy ez ma már ránk nézve kérdések kérdése, az igazi magyar kérdés, mely mindennél fontosabb, tisztázására nem lehet várni a békekötés pillanatáig, azonnal meg kell tudni – mégpedig a legilletékesebb és a legmagasabb helyről –, mi lesz a sorsunk és a jutalmunk, még most, hogy a magyar nép vérzik és könnyek ülnek szemében. Egy darabig a józan ész nevében fitymálhattuk a szomszédos ellenség őrültségét. De napról napra világosabb, hogy ebben az őrültségben rendszer van. Semmi kifogásunk az ellen, ha a csehek a maguk módján keresik a boldogságot és kiépítik nemzeti államukat, védőbástyákat emelnek maguk köré, és épületeiket betetőzik a cseh műveltség és irodalom pazar kupolájával. Boldogság lenne tudnunk, hogy elégedett és szabad néppel élünk monarchikus közösségben. Odaadjuk neki a Szíriuszt, a Holdat, az Eget. Ellenben jogainkból egy fikarcnyit sem engedünk át, a földünkben egy talpalatnyit sem. Ezt most félre nem érthetően világgá kell kiáltanunk. Itt nincs többé helye formuláknak és ünnepélyes, vagy nem ünnepélyes parlamenti kijelentéseknek. Az osztrák miniszterelnök az alkotmánybizottság ülésén hűs szavakkal felel a cseh tettekre, a mi miniszterelnökünk egy általános elvi nyilatkozattal érte be akkor, amikor az élet és a halál kérdését pedzették, azt, hogy az esetleges cseh területnagobbításért haltak meg a magyar ezredek. Egy titokzatos párt van most alakulóban nálunk, melynek a neve „nemzeti párt”, de talán még helyesebben ez lehetne a neve: „magyar párt”, mert állítólag azt akarja megakadályozni, hogy a

Monarchia keretén belül, a magyarság rovására, továbbra is folyhassanak a cseh üzelmek. Nincs magyar, nincs magyarországi ember, ki ne vallaná, hogy már elég a játékból. Kardos, kemény feleletet kell adni a cseheknek, akik odaát miniszteri tárcát vállalhatnak és fényes nappal, hangosan készíthetik elő Magyarország amputálását.

Az aszfaltunk, a kövezetünk, a földünk a tanú, hogy hány katonánk van amputálva, hogy hány faláb ropja mindenütt a háború haláltáncát. Szegény magyar mártírok, egy szisz nélkül túrték ezt a műtétet a műtőasztalon, mert egy boldogabb jövődőről álmodtak, az országjuk megváltásáról, a kloroform álmában. Magyarországnak is múltábat, műkezet és műszemet akarnak adni? E másik operáció, e förtelmes és igaztalan külpolitikai amputálás hírére nemcsak minden épkeztláb ember szökken talpra ebben az országban, de az ínségesek, a nyomorékok, az amputáltak is toporzékolni kezdenek szomorúan kopogó falábukkal...

Pesti Napló 1917. augusztus 11.

Sárga-fehér

Tegnap este újra láttunk tömeget. Mióta a háború zsákutcába került, tömeget nemigen lehet látni. Csak a béke hívja össze az embereket. Elsüllyeszthetik a Szíriuszt, zsákmányul ejthetnek új naprendszereket, az embereket minden ilyesmiknél lázasabban, komolyabban, becsületesebben érdekli egy nyúl farknyi békehír, mely még csupa ködbe és sejtelenbe van bugyolálva s szemben a másik hír véres kézzelfoghatóságával, pusztá remény. A háború ma már mindenkinek – külön-külön való – átka. Csöndesen viszik magukkal haza az emberek, mint egy betegséget, melyen egyelőre nincs segítség, mint egy – sokszor azt hiszik – gyógyíthatatlan betegséget. De a béke közös ügy. Az már csoportokat teremt, az összecsődíti azokat, kik külön úton mennek, az annyi izgalom után is hatalmas izgatószer. Ha az újságok kirakatában megjelenik egy békejelentés, pár pillanat múlva a tolongástól nem lehet elhaladni a járdán.

A vasárnap esti langyos közönnyel korzózó tömegben is hívők mentek, a béke hívői. Ismeretlen asszonyok, kiknek nincs gyökerük a Duna-parti aszfalton, riadt szemmel és sápadt, színevesztett hajjal, kezükben mintegy az áhítat kis viaszgyertyácskájával, a hit mécsével siettek a Vigadó felé. Ők – az arcukról lerítt – igazán a békét keresték, most is, három évvel ezelőtt is. Itt kötik meg a békét? – kérdezte egy szegény asszony, a Vigadó kivilágított ablakai alatt, karján egy kisgyerekekkel. Fönn a lépcsőn, felelte a portás, balra. Százával ostromolták meg a termet, a lépcsőket, s feleannyinak se jutott hely, mint amennyi helyet keresett. Érezni lehetett a levegőben, hogy először bomlott nálunk – nyilvánosan – egy nemzetközi lobogó, a pápai, a sárga-fehér. A magyar katolicizmus békegyűlésének ez adott igazi jelentőséget.

Csernoch János, bíboros hercegprímás, fején kis lila sapkával, igazán harciasan beszélt a békéről. Örvendetes jelenség. Egykor a főrendiházban békésen beszélt a háborúról. Akkor tudtuk, hogy a háború sokáig tart majd, ma pedig úgy sejtjük, hogy a béke közeledik. Hogy magának a kereszténységnek, vagy a katolicizmusnak mi az állásfoglalása – ősidőktől fogva – a háborúval szemben, az nem vitás, s olvasható a bibliában. Itt azonban az Egyházzól van szó. Az „ecclesia militans” pedig épp annyira hatalmas, amennyire hatalom nélküli a kereszténység, az erejét, varázsát, fényét nem állítja harcba egy ábrándért, az csak oly küzdelemben dobhatja magát, melynek foganatja van. Ebben bizakodtunk akkor is, mikor a pápa sok tapogatózás után végre határozottan fölemelte a szavát. Ma pedig egyre nő a mozgalom. A csöndes imákból, a hideg oltárlépcsőkön való fohászzkodásból, az olvasómorzsolásból gyűlés, szónoklat, testvéri kiáltás lett.

Ki ne látná, hogy a csodának meg kell történnie? Ha ők nem viszik véghez a csodát és pedig most, nemsokára, akkor a természet magára marad és sötét, föld alatti erői működnek tovább, ki tudja, milyen irányban, s ki tudja, adódik-e mód még egyszer, hogy bárki is beavatkozzon az emberiség ügyeibe. Itthon legalább minden arra vall, hogy az utolsó jelek megtörténtek. A földművelésügyi miniszter irtózatossá vádolt a múlt rendszer háborús erkölcsére, és olyan leleplezést ígér, amely egy pillanat alatt megvilágítja a bomlott közéletet, a patriarkálisnak nevezett atyafiságos pajtáskodást, a magánérdekeknek közérdekként való feltüntetését. Mindez a vér és a vas korszakában történt, a milliók halála idején. Ez a kor – úgy érezzük – igazán nem bír el több terhet. Tele van a pohár, és se egy csöpp vér, se egy csöpp könny nem fér el benne. Szükségképpen meg kellene születni a békének, különben az ősi semmi tér vissza.

Az utolsó jeladás: a sárga-fehér lobogó...

Pesti Napló 1917. szeptember 25.

Két csatakép

Két csataképet rajzolunk az idegességtől remegő ironnallal, két világtörténelmi jelenetet, melyet egymás mellé kell állítanunk, úgy kell nézni, hogy kiderüljön az értelmük.

Az első kép ez: a keddről szerdára virradó hajnalban, két órakor a tar sziklákon megmozdult egy beláthatatlan embertömeg, mely a kétes sötétségben, lezúgó rohamoszlopokban előretört az olasz állások felé, és ezzel megkezdődött a tizenkettedik isonzoói csata. Ezen a reggelen a kakasok helyett az ágyúk és a gépfegyverek kukorékkoltak hajnalt. A homályban emberarcok rémlettek, minden tájról és minden fajtából való emberek, magyarok, németek, bosnyákok, olaszok, románok, alföldiek és erdélyiek, bajorok és poroszok, kiket a háború áradata előrerántott. Eső hullott az égből, mely nemsokára megfagyott, a közelítő tél ledobta a sziklákra fehér hógyöngyeit, és nemsokára fehér lett a harctér, fehér a katonák sípkája, zubbonya, hátzísákja, így mentek előre kedves vágyaink egykori pontja, Itália felé. A rohamtámadást siker koronázta, tízezer foglyot ejtettünk, dandártörzseket és hadosztályokat szakítottunk ki az olasz hadseregéből. Ismét reszket és látomásokat lát éjszaka az egész világ. Százezrek és százezrek gondolnak a gyermekükre, az apjukra, a testvérükre, kik a sziklák börtönében vergődnek.

Vajon mit hoz a tizenkettedik isonzoói csata? Győzelmet, felelik a katonák, és mi teljes bizalommal hiszünk az ő acélos szavuknak. Eddig a központi hatalmak minden nagyszabású támadását diadal tetőzte, katonai diadal, de a háború negyedik évében megkérdezzük azt is, hogy ez a diadal mennyiben segíti előre a békét. Olaszországban utóbbi időben zendülések és forradalmi jelenetek játszódtak le, abban reménykednek egyesek, hogy a harctéri eredmények ezeket a lappangó és szétszórt forradalmi akaratokat egy gyújtópontba egyesítik.

(Itt a cenzúra 13 sort törölt.)

A másik kép ez: Budapest, péntek délután, a képviselőházban, villamfény, légfűtés, pamlagok és szőnyegek, a büfében színes pálinkák és pogácsák. Itten is a békéről folyik a szó, minthogy most kerek e világon másról nem is beszélhetnek. Egy munkapárti képviselő, akit nem lehet forradalminak nevezni, szóvá teszi azt, hogy az olasz arcvonalon vérző magyar katonák győzelmeit gyakran név nélkül említik meg a hadijelentések, s törvényt kér, hogy a négy év óta harcoló katonák hűtlen feleségeit megbüntethessék. Károlyi Mihály pedig védekezik Tisza István vádjaival szemben, aki még mindig ártalmasnak

találja a békemozgalmat, és huszonnégy órával ezelőtt kemény, kardos szavakkal vonta kérdőre azt az egyenes és bátor magyar államférfit, aki a téboly korszakában állandóan és következetesen az emberiség szavát hirdette. Gróf Károlyi Mihály ma is hangsúlyozta különállását, kifejtette, hogy a békét mégsem egyformán akarják és nem is egyformán hirdetik. Idézte Tisza Istvánnak – akit *Clemenceau* annak idején elfelejtethetetlenül a „kis tatár Bismarcknak” keresztelt el – nevezetes és megdöbbentő kijelentését, hogy „a háború alatt nem szabad a békéről beszélni”, csak a békében, mikor úgyszincs semmi haszna. Ennek a kijelentésének, sajnos, hosszú évekig érvényt is adott, és nyögte minden szabad ember, nyögte a mi tollunk is.

Meddőnek tartjuk a vitát, minthogy kétféle államférfiúi típusról van szó, akik sohase érthetik meg egymást. Tisza István a régi világrendet jelképezi, melynek ebben a háborúban kell elpusztulnia, Károlyi Mihály az újat, amely ebből a háborúból születik meg, az egyik a militarista, a másik a humanista. Mind a kettő más és másféleképpen szemléli az eseményeket. Az egyik örömkönnyekkel szemében hirdeti a háborús diadalokat, a másik pedig mindig csak gyásszal beszél a háborúról, mint az az ember, akit éjszaka megtámadtak, és semmi örvendetest nem talál abban, hogy kénytelen volt a házába betörő rablókat leölni. Az egyik a tizenkettedik isonzói csata idején, egy pokoli tél előtt megvédelmezi a háborút, a másik győzelmünk idején a békét hangoztatja. Az egyik a múlt, a másik a jövő.

Pesti Napló 1917. október 26.

A Luigi Cadorna

Settembre MCMXVII

Gabriella D'Annunzio ezt a győzelmi verset 1917 szeptemberében írta az olasz vezérkari főnökhöz. A *Corriere della Sera* szövege nyomán közöljük magyar fordításban.

*E sorsos év, amely benned betellett
Itáliát a kard dicső jelébe
emelte; és amerre megy, elébe
Int sok hí ajtó, véres útja mellett.*

*Feszítsd ki a halált most az öröklött
Vodice s Ermada közt, mint egy újat,
hágd át a vad Isonzót, hogy kivíjjad
a győzedelmet és készítsd az öklöd.*

*Szüless a földből, ifjúvá kell lenned,
ugorj magasra és ifjonti testtel
vágj kölyök-hőseiddel a pokolnak.*

*E harcok évet, mely betelt te benned,
az új jövőre szomjuhozva vedd el,
örizd magad és légy a szörnyű holnap.*

Gabriele d'Annunzio

Pesti Napló 1917. november 9.

D'Annunzio – hadifogoly?

D'Annunzio kilenc nap óta nem ad életjelt magáról – mint egy genfi távirat jelenti – és Rómában azt hiszik, hogy az olaszok nemzeti költője hadifogságba esett. Legalábbis a párizsi *Figaro* ezt a hírt kapja Rómából. D'Annunzio háborús pályafutása így érdekes állomáshoz jutott volna. A quartói ünnep óta D'Annunzio rajta volt, hogy az utcával és a nép hangulatával lobbantsa még nagyobb lángra azt a tüzet, amely már negyven hónap óta szakadatlanul ég. A költőnek ezt a háborúra való uszítását még semleges államokban sem látták nagyon rokonszenvesnek és D'Annunzio, hogy valamiképp igazolja magát, hadirepülőnek csapott föl, mintegy a saját bőrét is vásárra vitte, elrepült állítólag a „föl nem szabadított” területek felett és a saját, háborúra buzdító verseit dobta le azoknak, akik a monarchia területén Olaszországhoz akarnak csatlakozni, ha ugyan vannak még ilyenek. Hír szerint még az egyik szemét is elvesztette D'Annunzio a repülői tevékenysége közben. Azóta nem sok hír érkezett róla. De mikor a tolmeini áttörés az olasz hadsereg katasztrófáját eredményezte, sokan gondoltak D'Annunzióra, hogy ha ezt a quartói ünnepen előre tudta volna, Itália és D'Annunzio nemigen avatkoztak volna bele a háború folytatásába. Sokan kíváncsiak voltak, hogy mit szól most D'Annunzio? Hát ha igaz a hír, akkor azt szölte, hogy fogságba esett. Azért-e, hogy kérdőre ne vonhassák, vagy pedig azért-e, hogy a mártír kedvezőbb színében tűnjék föl honfitársai előtt? Annyi bizonyos, hogy ha a mi fogságunkba esett, mi nem csinálunk mártírt belőle, sőt agitatori működése ellenére is meg fogjuk becsülni az író, aki ma a legszebb olasz verset és prózát írja.

Pesti Napló 1917. november 21.

Ki a forradalmár?

Sohse bámultuk a politikai szónoklat művészetét. Meg kell nyomni egy szót, nagy, széles taglejtéssel kell kísérni egy mondatot, rezgetni kell a hangot egy fordulaton keresztül, susogni kell, harsogni kell, csak gondolkodni és gondolatot kelteni nem muszáj.

Például tegnap a munkapártban felsüvített a lehangosabb *úgyvan-úgyvan*, amikor Tisza olyat mondott, ami csak szó, szó, de ami mögött nemhogy tények, de még azoknak árnya sincs.

A pacifizmus ellen fordult. Hogy nem azok hirdetik, akik véreznek immár négy éve fölemelt fővel, hanem az a frontmögötti népség, amely a háború előnyeit élvezzi.

Aki nem *csak* pártnak haza beszélő szónok, hanem két tágra nyitott fürkésző szemmel emberek közt jár, mohó füllel emberek szavait fölkapja, akár künn járt a fronton, akár csak egy menetszázadot követett a körúton, akár egy kaszánya küszöbét lépte át, akár egy kórházét, az tudja mind, hogy minden szemekben csak egyetlenegy vágyakozás ég, minden ajkról egyetlenegy sóhaj: Mikor lesz vége? Mikor lesz béke?

Hiszen *azok, akik küzdenek*, csak Tisza szónoki remekében jelennek meg így egyetlenegy nagy gyűjtő fogalomban. Ha külön-külön nézed, hát bizony csak az anyjuk szoknyájától idő előtt elragadott szegény gyerekek vagy pedig családjukból kiemelt családapák. Mindenikre vár otthon a kis föld, a kis bolt, vagy a nagy könyv, amelyet végig kellene böngészni, hogy a közönséges ember úgynevezett diplomás emberré léphessen előre.

S hogy ezeknek a halálos fátumba és némaságra kényszerülteknek búját-baját-gondját még a Tisza szerint jól fizetett hadiipari munkásság is magáévá teszi, hát ez csak annyit jelent – nemde? –, hogy nem minden emberből vett ki az emberi közösség érzése. Vannak még, akiknek van mit enniök, s mégsem ízlik a falat, vannak még, akiknek éle-

tük biztonságban, s mégis a halál van bennük, – mert tél van, fagy van, s embertársaink rókaljukakba bújva tengenek ott, ahol föld alatt és föld fölött osztják az emberhez legméltatlanabb, erőszakos halált.

De érzélgés nem politika, felelheti erre az erejével kérkedő réalpolitikus. Jó, tehát vessük félre a férfiatlan szánakozás hangját, kövessük Tiszát az ügynevezett réalpolitika terére.

A pacifizmusnak reális okai is vannak. Sőt leginkább a pacifizmus számol a tényleges helyekkel. Mi úgy érezzük, hogy Tisza ül föl az érzelmes frázisnak, hogy ő él a lovagi ábrándok regényes világában.

Mi az oka e hangos békekiáltásoknak? Nyisd ki Clausevitz klasszikus könyvét a hadviselésről. Nézd meg, hogy a bölcs mint definiálja a győzelmet: az ellenség teljes megsemmisítése, azaz hogy olyan helyzetnek megteremtése, melyben a diadalmas fél föltétlenül reáiktálhatja az akaratát a letepert félre.

Most kapcsoljuk ki a kérdést, hogy vajon üdvös volna-e, ha a német vagy magyar katonásdit játszó, s a tényleges katonaság terhét más társadalmi osztályokra áthárító junkerek ráiktálhatnák a világra a maguk föltétlen akaratát, s vizsgáljuk egyelőre csak azt, hogy vajon előállt-e ez a helyzet, s hogy általában előállhat-e?

Vajon a központi hatalmak kerülhetnek-e még abba a szerencsés helyzetbe, melyben a háború teoretikusai szerint föltétlenül diktálni lehet? Egy világ ellen lehet-e küzdeni? Szabad-e? Van-e értelme?

Nem kell-e inkább megragadni a jelen pillanatot, amikor

(Itt a cenzúra egy sort törölt.)

dolog úgy áll, hogy határainkat biztosíthatjuk és bebizonyíthatjuk a világnak, hogy önvédelmi harcunkkal tényleg nem volt egyéb célunk.

Akikre Tisza ráfogja, hogy forradalmosdit játszanak, azok csak ismerik a múltat és féltik a jövőt. S leginkább félnek is a társadalmi megrázkódtatásoktól.

(Itt a cenzúra 13 sort törölt.)

Beszélhetnek, ezek az anachronisztikus jelenségek legföjlebb csak siettethetik az érési folyamatot. De meg nem akaszt senkit, semmit. A zsilip fölött mégiscsak folyik a víz. S a földről is mondhatnám, hogy hiába próbálják megállítani, mégiscsak mozog.

(Itt a cenzúra 3 sort törölt.)

Pesti Napló 1918. január 18.

Tapintat?

Károlyi Mihály mai, minden tekintetben figyelmet érdemlő beszédében azt ajánlja, hogy nagyobb tapintattal kezeljük a nemzetiségi kérdést. Tapintat? Sosem csináltak kevesebb tapintattal politikát, mint most, maga a háború is a legszörnyűbb véres tapintatlanság. A tapintat megbukott, mégpedig úgy látszik, hogy nemcsak mostanra, hanem a következő tíz, vagy húsz esztendőre is.

Nem látunk sem megértést, sem gyöngédséget abban a módban, ahogyan a háború szükséges végének, az elkerülhetetlen békének kérdését kezelik. A kemény és lágy békéről újabban napnyugaton felvetett jelszavak csak fokozni látszanak az eddigi véres zűrzavart és az egyes hadviselő államokban, amelyek a háború megindulásakor a belső treuga dei jegyében indultak a külső ellenség legyőzésére, ma a nagy háború mellett egy-egy parallel háború folyik, egy fegyvertelen, de annál könyörtelenebb ellenségeskedés, amely eszközeiben egyáltalán nem válogatós. A baloldaltól jövő támadások, a jobboldaltól érkező erőszakos represszáliák, *(itt egy bő sornyi cenzúrafolt)* a végsőkig elmérgesedett személyi ügyek rettenetes képét adják a világnak, amely egyszerre ismeri meg a zsarnoki kormány-

zást és a legtűrelmetlenebb frakciók támadásainak szélsőségét. Soha még az emberiséget fűtő sok rosszindulat nem tört ki ilyen mezítelen erővel, a történelem még nem ismert korszakot, amelyben – mint a mostaniban – egyszerre tombolt és viharzott volna a szenvedélynek és a rosszhiszeműségnek mindenféle fajtája. Aki kíváncsi rá, íme, egyetlen órán belül megkóstolhatja nemcsak szörnyűségeit annak a középkornak, amelyet Renan az emberiség ijesztő kalandjának nevez, hanem a népvándorlások és a nagy forradalmak minden megrázkódtatását is. A véletlen csodálatos fantáziájával a legutóbbi esztendőbe tömörítette minden szélsőségét és minden szörnyűségét az emberi történelemnek, amely – mondjanak bármit is az optimisták és az álmodozók – egy vad legenda.

Az ember reményvesztetten szemléli ezeket a dolgokat. Fáradság és riadtság maholnap ki fogja őt szakítani mindenféle kötelékből, és az, aki képes lesz arra, hogy a „kortárs”-ból megmentse magát az embert, világnak fog menni, el fog bujdosni, valamilyen oduba, hogy ne tudjon és ne halljon semmiről. De hol van ma az a rejtett remete barlang, amelyben úgy lehetne élni, hogy az ember vak és süket legyen a világ eseményeivel szemben? A közösségek, amelyekbe az ember beleszületett, a testületek, amelyekkel az ember egy küzdelmes élet során eljegyezte magát, nem hagynak neki békét. Ez az idő nem tűri a magányos embert, a bujdosó magával cipeli a kötelekeket, amelyek őt ehhez a vad és felborult világhoz fűzik. A társadalom és a különböző szervezetek utánamennek annak, aki meg akar előlük szökni, végtelen és feloldhatatlan kötelekek fűzik az embert ellenségeinek megszámlálhatatlan sokaságához, a többi emberhez és aki a harc elől a magányt keresi, az legyen elkészülve arra, hogy tulajdonképpen új harcba indul, küzdelembe, amelyben nyugalomát, magamagát lesz kénytelen megvédeni az egész többi világgal szemben.

Ez a katasztrófa, a világháború, csak valamilyen katasztrófális megrendülésben múlhatik el. Tapintat, gyengédség, – már elkésett dolog. Hol az a hittérítő, aki képes volna arra, hogy pusztá szavának hatalmával a művelt és civilizált dühöngő sok millióit fékezze meg? A tapintatnak, a békességnek ma már nincs fegyelme, csak az indulatnak és az öldöklésnek. A háború csak egy halállal múlhat ki és az az öngyilkosság. Akkor lesz vége a háborúnak, ha a háború hadat üzen önmagának. A vihar csak önmagába fülhat, az orkán csak önmagában veszhet el, e rettenetes elemi erőn, a háborún nem lesz úrrá az emberi értelem. Negyedfélsztendő megevett egész sereg államférfiút és hadvezért, annyi zsenit és reputációt fogyasztott el, mint azelőtt száz esztendő sem, anélkül, hogy csak produkált volna egyetlenegy embert is, aki meg tudta volna állítani e világörületet. És ha már vége is lesz a valóságos, a fegyveres háborúnak, az utána következő társadalmi megrázkódtatás, gazdasági és politikai nyugtalanság még évtizedekig fogja gyötörni a népeket, ez a nemzedék aligha foghatja liquidálhatni a háborút. Csak egy új generáció lesz képes arra, hogy új világot teremtsen, helyébe ennek a réginek, amelynek emberei, mint egy delejes örületben pusztítják egymást, ezrek és milliók és közöttük a legnagyobb sem ura, hanem csak kicsiny eszköze ennek a részeg viharoknak, amely most végigsöpör a földön.

Pesti Napló 1918. március 16.

Kártya

Szélteben-hosszában zúg a város, és mögötte az ország: két kártyabotrányról beszélnek az emberek. Az érdeklődés oly forró, hogy egy pillanatra háttérbe szorulnak a harctéri jelentések is, és mindenki csak a kártyaklubok titkos jelentéseit lesi. Boldog isten, sérelem esett a kártya erkölcsén, melyet ez a város minden erkölcs fölé helyezve, tiszteletben tart. Ne kutassuk, hogy van-e, lehet-e a kártyának erkölcse, vegyük tudomásul aényt és vilá-
gítsunk be a háborús kártyaklubok füstös szobáiba.

Éjszakánként kékhasú ezresek, zöld százasok és rongyos jancsi-bankók hevernek a kártyaasztalokon, vastag kötegekben, vagy összevissza hányva, mint a szemét, és körülöttük sápadt emberek ülnek, hidegen verejtékező homlokkal és kidülledő szemmel. Mióta háború van, a kártyaszvenvedély is megnövekedett. Azelőtt csak kis aranyhalacska volt ez a szvenvedély, de ma krokodil, a béke kártyásai rozsdás mordályokkal lőttek, a maiak – a kor igényéhez képest – negyvenkettesekkel és százhusz kilométerre vivő csodaágyúkkal, mindez érthető is. Nálunk az emberek ebben a boldogtalan és éhenkórász városban mindig csak azért kártyáztak, mert nem tudtak megélni, a kártyaasztal mellett keresték meg a kenyerüket, vagy azt a fölösleget, mely – egy francia közmondás szerint – nagyon szükséges dolog. Takarékpénztárba a béke idején se rakosgatták a budapestiek kis tőkésckéjük, nem futottak a bankba, hanem a baccarat-klubok bankjaiba tették, mit az arcuk verejtékével kerestek, minden kamat igénye nélkül. Ha a békében a nyomorgó gavallérnak csak harminc koronát kellett nyernie, hogy elegáns cipővel koptathassa a flasztart, ma legalább háromszáz koronára van igénye. Nemcsak a cipő, a ruha, a tojás, a hús drágult meg, hanem a kártya is. Így a háborús kártya is megváltozott. Azok a csön-des öreg urak, kik a kávéház egy rejtett kis szobácskájában agyaruon egy vízszíniával, pár koronában játszottak valaha, ma a hadifeketénél kis vagyonkakat vesznek ki a zsebükből, és nem ritka az a délután, mikor pár ezrest hagynak ott a kártyaasztalon.

Mi ebben az áldatlan pörpatvarban nem akarunk szemforgató erkölcsbírák lenni. Csak azt állapítjuk meg, hogy a szerencsétlen kártyások valahogy lépést akarnak tartani azzal a titáni és minden képzeletet felülmúló drágasággal, mely még a mai gazdasági viszonyok között se jogosult, és a paraszt önkényes árdrágításával kezdődött, melyre aztán a kereskedők feleltek hasonló erénnyel. Hozzájárul a háborús kártyaszvenvedély kifejléséhez az is, hogy a boldogtalan emberiség immár sok-sok éve maga is bizonytalanságban él, megszokta a kockázatot, és mindene állandóan egy-egy kártyalapon, egy-egy véletlenül forog, melyet nem ismer. Egy óriási kártyajátékban kis játékosok azok az eltévlyedettek, kik fölött most az egyáltalán nem aggályos erkölcsbírák tetemrehívást rendeznek. Vessenek gátat ennek a szvenvedélynek, ha tudnak, de magát a jelenséget elnyomni se nem könnyű, se nem célszerű, mindenekelőtt meg kellene szüntetni a bajnak az okát, a drágaságot, mely a polgári munkát és a csüggedetlen serénységet szinte értéktelenné teszi.

Budapesten a kártyásokkal szemben nagyon szigorúak, soha annyi erkölcsbírák nem hallottunk szónokolni, soha annyi intézkedés, ülés és nyilatkozat nem történt, mint mostanában, mikor kipattant a sok kártyabotrány közül két újabb botrány. Ebben a városban, melyben majdnem mindenki kártyás, a kártya szakértői az erkölcsbírák. Nézetünk szerint a felnőtt embereket lehetetlen megrendszabályozni, lehetetlen és fölösleges megtiltani azt, hogy ne ártsanak maguknak és ne egyenek túket és ne szublimálttal édesítsék meg a mindennapi kávéjukat. Mi csak sajnáljuk azt a rengeteg energiát, melyet a kártyabotrányok elsimítására és magyarázgatására fordítanak. Ezen a fáradságon talán megoldhatnának hasznosabb és értékesebb problémákat is, határt szabhatnának a drágaságnak, és olcsóbb cipőt, ruhát, élelmiszereket biztosíthatnának az úri nyomorultaknak, kik ebben a lehetetlen időben is élni akarnak, és segíthetnének azokon az árva hazardeurőkön, kik – a saját hibájukon kívül – napról napra játsszák a háborús élet játékát, ezt a mindennél veszedelmesebb és szvenvedésebb hazárdjátékot.

Pesti Napló 1918. április 7.

Az allegóriák kora

Ennek a hétnek – irodalmilag és politikailag – kétségtelenül legnevezetesebb eseménye Tompa Mihály hagyatékának a fölbontása. Ne csodálkozzanak, hogy most ezen a helyen foglalkozunk vele, mert minket és a közvéleményt egész héten át tüzetesen foglalkoztatott a hanvai papnak, a virágregék szelíd és méla költőjének hagyatéka, még most, a világháború bombalármájában is. Tulajdonképpen az történt, hogy felbontottak egy üres dobozt. Semmire volt benne. Azaz kis adomácskák, ártatlan emberszólások, kellemes kajánságok, melyeket nem kellett volna véka alá rejtetni, még kevésbé pedig pecsétek alá tenni, hogy csak ötven év múlva bontsák fel, az utókor csalódott ámulatára. Különös, ha elgondoljuk, hogy mindezt egykor oly ideges gonddal és őrüngő aggodalommal vette körül a hagyatékozó, mintha a díófa ládikájában legalábbis dinamitot, vagy anarchista iratokat rejtett volna el.

Meg kell azonban értenünk a költőt, és nem szabad egy fölületes, ledér taglejtéssel elintéznünk azt, amiért annyit szenvedett, az élete utolsó éveiben, betegen, ezer sebből vérezve, szinte az örület szélén. Nyilvánvaló, hogy aki ezeket a kis jegyzeteket papírra vetette, s még inkább az, aki a jászóvári káptalanra bízta, és úgy rendelkezett, hogy csak egy mesze korban tehető közzé, lelki beteg volt, az üldöztetési mánia ideges és tétova jeleivel. De vajon csoda-e ez? Méltóztatnak talán tudni, hogy a világtörténelemben vannak úgynevezett „sötét” korok, melyekben minden összeesküszik az emberi szabadság és a gondolat uralma ellen, mikor a butaság és aljasság diadalmaskodik a szenvedők apostoli igazságán, s nyíltan arcul pökik a mártír eszmét. Nem minden kor tulajdona a szabadság. Néha az emberiség söpredéke – az, amelyik a szó helyes értelmében söpredék, vagyis minden krisztusi rokonérzésre és emberies belátásra képtelen – a léleknek, ez a csöcseléke veszi át a vezető szerepet, és zsarnokoskodik a szellem fejedelmén, a tudósokon és költőkön. Ekkor semmi se szent. Se a teremtett ember testi és lelki jóvalta, se az egyéni élete, se a birtoka, se a családja, minden eszköz jó az eszme elnémtására. Ilyen sötét korban élt Tompa Mihály.

Az ő korában – abban a korban tudniillik, amelyben Tompa Mihály élt – az emberek nem is merték leírni, amit gondoltak, körülnéztek, ha beszéltek, nincsenek-e a falnak fülei, a függöny mögé, vagy az ágy alá tekintettek, ha nevettek, vagy sírtak, nem lesik-e őket kémek, besúgók, hadácsok, kik jó pénzért elárulják és kiszolgáltatják a hatalom fullajtárjainak. Szegények pedig csak jót akartak, egy-egy elintézetlen aktáról beszéltek talán, vagy az ártatlan nép szenvedéséről, de hogy is szítottak tilos eszméket. Belül, a lelkük mélyén szenvedtek, kettérepedt szívvel és szétpattanó idegszálakkal. Mit tehettek mást, lepecsételték írásaikat és lepecsételték ajkaikat, szíveiket is. Mert akkoriban minden szellemi megnyilatkozásnak gátat vetettek az emberiségnek boldogulása, egy magasabb érdek örvén. Tehát az utókornak írtak ezek az írók. Ellenben annyira megnyomorította őket szörny koruk, hogy még ebben a távlatban sem mertek egészen őszinték lenni, még a nyájas, fehér papírhoz sem, melyet a jövőndőbe röpítettek, hogy ez a papírsárkány elvigye hitüket boldogabb, szabadabb embertársaikhoz és megérthesse az ő elkárhozott voltak. Lelkük már eleve el volt mérgezve, és már maguktól is félték. Riadtan tekintettek szét a szobájukban, nem ír-e gondolatuk titkos ábrákat a levegőbe, és nincs-e az arcukra róva, mit éreznek. Ezért cselhez folyamodtak. Allegóriákat írtak. Ez a szép görög szó azt jelenti, hogy a leírt szó vagy mondat valami más helyett áll, melyet az olvasónak kell kitalálnia és értelmeznie.

Mi például most Tompa Mihályról írunk, mert csakugyan Tompa Mihályról akarunk írni. De ők nem tehettek így. Az osztrák elnyomatás idején a szívárvány a szabadságot, a gyermek a nemzetet, a hallgató madarak az elcsüggedt költőket jelentették, kiket az allegóriák álarcos írója bátorságra, magyar elszántságra buzdított, a golya pedig egy elpusz-

tult nemzetről vitt hírt boldogabb társainak. A katakombák fülledt és szomorú élete folyt nálunk. Tompa Mihály a „Gólyához” című burkolt értelmű verse alá nem is írhatta oda a nevét, a legszebb és legnépszerűbb verse névtelenül jelent meg. Senki se találja tehát érthetetlennek, hogy nekünk szánt följegyzései sem szókimondók. Akkor, mikor ő – Tompa Mihály – élt, börtönbe vetették a nép szelíd és igaz barátjait és megkorbácsolták a magyar nőket, az eleven lelkeket pedig a spanyol etikett finomságával és a spanyol inkvizíció kegyetlenségével rendszeresen előlték. A hazafiak, kiknek a haza egyet jelentett az emberiség haladásával és az eszmék diadalra jutásával, nem nyíltan tárgyaltak, de sokszorosan bezárt ajtók mögött, éjjel, titkon, magánlakásokban. Ennek a hamvába holt kornak szelleme kísértett ezen a héten, hogy kiemelték a fekete könyvet a napvilágra. Mi itt lélektani adatokat óhajtottunk szolgáltatni a nagy költő megértésére, aki akkor is allegóriákat és adomákat írt, mikor sikoltani és vádolni akart. Mert abban a korban csak egyetlen író nem írt allegóriákat. Petőfi Sándor. De az meg is halt, a sötétség beállta előtt. Aki élt, az félt, aki élt, az kétértelmű példázatokban fejezte ki magát, aki élt, az allegóriákat írt.

Ismételjük, sötét kor volt ez. Jó, hogy elmúlt. Oly messze van, hogy mi, akik ma élünk, meg se tudjuk már érteni.

Pesti Napló 1918. május 26.

Moissi-nál

Látogatás a művésznél

Alexander Moissi, a német színészet kiválósága, a legnemesebb és legegényibb ember-ábrázoló, Budapestre érkezett.

Holnap kezdi meg vendégszereplését a *Városi Színházban*, hol a Hamletet, a Rómeó és Júliát, Oedipust és Tolsztoj darabját, az Eleven holttestet játssza.

A *Pesti Napló* tudósítója ma este fölkereste Moissi-t. A Hungária Szálló halljában hosszasan elbeszélgettünk vele:

– Régen nem jártam Budapesten – mondja és tenyerébe temeti a fejét –, olyan régen volt az, még 1913-ban... Közbeesett a háború...

Ezt a szót valami különös és fájdalmas hangsúllyal ejti ki, az ő lágy és méla fuvola-hangján.

– Nem – folytatta –, a háborúról semmit.

A magyar közönség – Moissi óriás tábora – ismeri az ő hadi karrierjét. Repülőhadnagy volt. Fogságba esett, az élete kockázatásával szökött meg – néhány társával együtt leugrott a rohanó vonatról –, aztán nyolc napig étlen-szomjan tébolygott a Pyrenel-hegységben, míg svájci földet ért, ahol internálták.

– Sokat szenvedett?

– Nagyon sokat. Pedig a franciák ismertek. Hiszen Párisban is vendégszerepeltem. De a franciák kegyetlen gyermekek. Bezártak egy várba. A közemberekkel jobban bántak, mint velünk tisztekkel, mint velem, a művésszel.

Moissi annak idején betegen érkezett haza. Berlinben az első előadását átköhögte. Tüdőcsúcshurutja volt. Ma – megnyugtathatjuk híveit – egészséges, mint a makk, naponta tíz szivart szív el, és nemesen csengő hangja a régi. Egyelőre a Tátrába készül, pihenni. Csak attól tart, hogy ott nem tudnak németül. Az imént a postán se volt képes megértetni magát.

Utóbb Triesztben járt, a szülővárosában. Marx születése napján az egyik szocialista lap az ünnepi szám élén, a vezércikk előtt jelentette be megérkezését, a közönség pedig – németek és olaszok együtt – tomboló elragadtatással ünnepelte.

- Anyanyelvem az olasz, a trieszti dialektus – teszi hozzá.
- Mik a tervei?

- Egyelőre várom a háború végét. Nagy szenvedéllyel játszom ma is, különösen az Oedipust és Az eleven holttestet. Készülök II. Richardra, Julius Caesarra és Gerhardt Hauptmann új verses darabjára: „Der weisse Heiland”-ra, melyet nekem írt. Mindig az volt a becsvágyam, hogy egy Krisztus-szerű alakot alakítsak. Most ez a kívánságom teljesült. A háború alatt idefejlődtem. Emberibb lettem talán, egynek érzem magam az egész emberiséggel. És nagyon szeretem az oroszokat...

Míg ezeket mondja, bejön az igazgatója és hírül adja, hogy egy tisztvárosa, kivel együtt volt a francia fogságban, Berlinbe érkezett. Moissi meghatottan és boldogan fogadja a hírt és újra régi emlékeiről beszél.

Így végződik egy „művészi” interview 1918-ban. Kerüljük a háborút, de mindig csak róla beszélünk...

Pesti Napló 1918. június 18.

Öt süketnéma nap

Öt napig süketnéma volt az egész város, az egész világ. Nem jelentek meg a lapok.

Lélegzetelállító és ismeretlen tompaság ült mindenkire, azokra, kik az újságot olvassák, s bevalljuk, mireánk is, kik az újságot írjuk: a modern ember úgy érezte, hogy elvesztette egyik érzékét. Természetes állapot ez? Azt hisszük, igen. Hiszen az újság nem nagyon régi találmány. Évszázadokig, meggy [így!] és gyümölcsös műveltség közepette, hírlapok nélkül éltek az emberek, úgy feküdtek le és keltek föl, hogy nem tudták, mi történik körülöttük, a tőszomszédságukban és azért képesek voltak dolgozni, alkotni, remekműveket írni. De az első – rendszeresen megjelenő hírlappal – átalakult az egész emberiség, s minden ember, külön-külön, a vérmérséklete és az idegrendszere is. Fámának, a Hirnek, kit a latin költő, Vergilius is sok szárnyal rajzol, új, villanyos szárnyakat kötött az új korszak. A legendás madarat repülőgéppé alakították át. Azóta nem tudunk nyugodni, ha ennek a villamos gépeknek csak egy kis csavara is elromlik, és betegek vagyunk, ha reggeli és ebéd, vagy ebéd és vacsora közt nem kapunk hírt a világról, az emberiségről, mely sokkal közelebb van hozzánk, mint a régi emberhez.

Ezekben a napokban valami névtelen idegesség lakozott bennünk, mely minden órával növekedett, a mértani haladvány arányában. Kézzelfogható ok az idegességre talán nem is volt egyéb, mint az, hogy a történelem egy darabig sötétben pergett, a szemnek nem láthatóan, a fülnek nem hallhatóan. De ez minden másodperccel elviselhetetlenebbé vált. Most derült ki, hogy az újságnak mi a hivatása. Arra van hivatva, hogy mint egy óriási gyújtószekrény, magába fogadja az összes emberek feszülő és kirobbanni készülő idegességét, s aztán eloszlassa azáltal, hogy a hozzá befutó kétségeket és sejtelmeket megcáfolja, a valóságot pedig lerögzíti. Az országokat [helyesen vsz. *orvosokat*] – régi vaskos tréfával – azzal vádolják, hogy embereket ölnek, az újságokat pedig azzal, hogy hazugságokat terjesztenek. De mi lenne az egészségünkben orvosok, az igazságból pedig újságok nélkül. Soha annyi rege, rémhír, legenda nem terjengett a városban, mint ebben az időben, melyben nem jelent meg az újság, s okos és buta, jóhiszemű és rosszhiszemű emberek egyformán terjesztették, egyformán hittek bennük. Budapest már nem is volt egy város. Annyi igazság és annyi hazugság élt itt, ahány városrész, később amennyi utca, s az utolsó napon, amennyi ház és ember volt. Darabokra hullott, szilánkokra szakadt az egész társadalom.

Ezt az irányítú nélkül való tétova és fölötte fájó tájékoztatlanságot nemcsak az olvasók érezték, de – nagyon érdekes és különös – mi is, e betűknek rovói, kik az újságok meg nem jelenése idején is itt ültünk, asztalunknál, s vettük a híreket, a telefonjelentéseket, a táviratokat, melyeket nem tehattünk közzé. Ebből pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az újság csak azáltal válik tetté, ha megjelenik és a közönséghez jut, az a lelki tisztálkodás, melyet naponta elintézünk, mikor egy-egy mindnyájunkat érdeklő kérdést megvitatunk, csak akkor folyamatos, ha lenyomatjuk és elterjesztjük azt, amit gondolunk és tudunk. Most, öt nap után, mikor megindul a roppant keringés, bizonyára nemcsak az olvasó érez örömet, hogy elmúltak a süketnéma napok, és olvashat, de mi is, hogy meg[int] írhatunk neki és a vele való mély emberi közösségben kereshetjük az életető kapcsolatot a küzdelemre és az igazmondásra.

Pesti Napló 1918. június 28.

A kritika

Az utóbbi napok rendkívüli eseményei sok mindent megzavartak. Csak egy maradt változatlan: a cenzúra. Helyesebben a cenzúra fejtelensége. A cenzúrának ez a rendszerelensége és ötletszerűsége, amelyet már Wekerle miniszterelnök is nemcsak hogy elítélt a Házban, hanem amelynek állandó kritikájára úgyszólván buzdította a sajtót, teljes egzotikus szépségében virágzott ki a legutóbbi napokban. Ezerféleképpen és ezer elvnek hódolva, cenzúrázták és nyomorították tudósításait még az olyan lapnak is, amely egyáltalában nem akar lázítani, hanem csak az eseményeket regisztrálni, mint a *Pesti Napló*. Semmiféle szenvedelmet nem akarunk szítani, de jogunk, hogy elmondjuk, hogy mi történt. Ez jogunk, ez kötelességünk, ez a mesterségünk. Kötelességünk teljesítése mégis a legnagyobb nehézségekbe ütközött. Nem engedélyeztek olyan mondatokat, amelyeket képviselőházi beszédekből idéztünk szó szerint, noha a képviselőházi tudósítást viszont nem tudták megnyirbálni. Ami tilos volt az újság harmadik oldalán, arról szabad volt írni a negyediken és viszont. De egyéb közleményekkel is így tettek. Vezető elv és rendszer nélkül töröltek össze vissza, szavakat, amelyeket kihúztak, öt sorral lejjebb engedélyeztek, úgy hogy tulajdonképpen ők maguk engedtek megírni mindent, mégis fehér foltokkal fölöslegesen izgatták a publikumot. Nem enyhéséget kérünk, hanem rendszert. Szeretnők tudni azt, hogy mi az, ami szabad és mi az, ami nem szabad. Eddig csak négyesztendő s a cenzúra, végképp kitanulni mégse lehet. Attól tartunk, ez a háború nem lehet elég hosszú arra, hogy velünk együtt maguk a cenzor urak is tisztába jöjjenek a cenzúra lényével, rendszerével és elveivel.

Pesti Napló 1918. június 29.